

SYMBOL AND SIGNIFICATION IN THE CULTURE OF DIALOGUE

Ovidiu Druhora
Assoc. Prof., PhD, Global University

Abstract: In a society overwhelmed by the speed of communication, the disintegration of symbols once deemed sacred, and the intensifying geopolitical tensions between hegemony and globalization, inter-human dialogue remains trapped by social, cultural and denominational stereotypes. In Romanian society, this crisis of dialogue demonstrates how little we have evolved since the twilight of the communist era and how much we have to recover in this culture of dialogue. The article aims to provide an analysis from the perspective of the three great Christian traditions: Orthodox, Catholic and Protestant, employing the interaction of symbolism as a tool of observation. In the space of faith, the symbol often has a prophetic vocation that compels us to look into the future. The three case studies taken from the three Christian traditions, illustrate that when our theologies do not cultivate the dialogue and do not unite, we look toward symbols, gestures and signs. It is a frame of reference to better understand how these traditions interact with one another to create symbolic worlds, and in return, how these worlds shape individual and group behaviors. Set in time, they open a far greater perspective than doctrinal discourse. Can these „signs” lead us above theologies and dogmas and into a space of authentic dialogue?

Keywords: dialogue, ecumenism, symbol, significance, unity.

Introducere

*“dacă teologia nu ne unește atunci trebuie să privim gesturile, semnele care se arată în timp, în istorie, și care cresc apoi, așezându-se deasupra tuturor teologiilor noastre”.*¹

În ultimii cincizeci de ani, creștinismul a primit o uriașă provocare în ceea ce privește relația între confesiunile creștine și dezideratul ultim al unității și al comuniunii. Mai ales după cele două evenimente istorice: formarea Consiliului Mondial al Bisericilor² și Consiliul Vatican II,³ dialogul interconfesional, dar și dialogul Bisericii cu lumea modernă, a căpătat alt contur deschizându-se spre noi orizonturi.

În esența sa, dialogul ecumenic este o experiență a darurilor. Este vorba de acele daruri pe care ni le facem unii altora atunci când descoperim că fiecare confesiune sau tradiție este înzestrată de la Dumnezeu cu daruri unice, particulare. Când acestea sunt dăruite sau primite, ne pot ajuta la o mai bună înțelegere a identității noastre creștine și a caracterului lui Dumnezeu. Însă, întrebarea care s-a pus multă vreme în spațiul dialogului ecumenic a fost: ce trebuie să învețe celălalt de la noi? Să recunoaștem, o astfel de abordare nu ajută pe nimeni. Trebuie să venim către celălalt cu smerenie și cu sinceritate, înțelegând că fiecare avem ceva de oferit și, în același timp, avem nevoie să primim ceva de la Dumnezeu prin celălalt. În

---

¹ Daniel Zikeli, Conferința “Reforma Protestantă în Istorie și în Prezent” susținută în 22 martie, 2017 la Centrul Sfinții Petru și Andrei din București (<https://www.youtube.com/watch?v=JGXydHBlthE>) Daniel Zikeli citează din conferința Cardinalului Kurt Koch din 4 decembrie, 2013 susținută la același centru din București.

² Consiliul Mondial al Bisericilor este un organism ecumenic înființat la 23 august 1948, cu sediul central în Geneva, Elveția. La început, din acest consiliu au făcut parte 147 biserici din toată lumea. Actualul CMB este alcătuit din 349 biserici din peste 110 țări.

³ Consiliul Vatican II a avut loc în perioada 11 octombrie 1962 – 8 decembrie 1965 și a fost convocat de Papa Ioan XXIII cu o participare de peste 2600 de invitați.

cuvintele patriarhului ecumenic Bartholomeu, acest deziderat sună astfel: “To be myself, I need you, if we don’t look one another în the eye, we are not truly human”.⁴

Dacă limităm amplitudinea dialogului/dialogosului la o simplă transmitere de informații, atunci ometem esența procesului de comunicare. Trebuie luat în considerare faptul că fiecare entitate angajată în dialog va exercita o anumită influență asupra celeilalte. Această influență trebuie evaluată în mod diferențiat, astfel că vom putea vorbi despre comunicarea unuia “către” celălalt, sau unul “cu” celălalt, și chiar unul “pentru” celălalt. Acest mod de înțelegere, demonstrează faptul că avem de a face cu un fenomen de influențare reciprocă a părților angajate în dialog. În acest context realizăm că dialogul și comunicarea, definesc o practică complexă de interacțiune socială între două sau mai multe entități, care pe lângă fenomenul de strictă “informare” experimentează deopotrivă și fenomenul de “formare”, iar în final putem vorbi chiar de o anumită “transformare”, care se produce la toți partenerii de dialog.⁵

Scurt excurs istoric

Patriarhia Ecumenică de Constantinopol are o lungă tradiție în ceea ce privește promovarea dialogului interconfesional. Enciclicele din 1902, 1904 și 1920 atestă acest fapt. Patriarhul vizionar care a luptat pentru dialogul dintre Biserică Ortodoxă și Biserica Romano – Catholică a fost Athenagoras I (1948-1972). După instalarea papei Paul VI, ca succesor al episcopatului Romei, Patriarhul Athenagoras a fost informat oficial despre apropiata vizită a noului pontif la Ierusalim. Imediat Patriarhul Athenagoras i-a scris acestuia despre dorința de a-l întâlni la Ierusalim. Papa Paul al VI-lea și-a exprimat sincer bucuria pentru această oportunitate.

Întâlnirea a avut loc într-o atmosferă de mare bucurie, pe Muntele Măslinilor în 5-6 ianuarie 1964. Cei doi episcopi și-au dat “sărutul păcii” și s-au rugat împreună. În cuvântarea sa, Patriarhul Athenagoras a mărturisit: “Timp de secole lumea creștină a trăit în noaptea schismei. Ochii creștinilor au slăbit de atâta întuneric. Fie ca întâlnirea noastră să reprezinte răsăritul mult așteptat al unei zile sfinte, în care generațiile care vor urma să ajungă până la celebrarea comuniunii euharistice, „din același potir”, în dragoste, în pace și în unitate, slăvind astfel pe Domnul și Mântuitorul tuturor”.⁶ A doua zi a avut loc din nou o întâlnire particulară între cei doi episcopi ai Bisericii. Ecourile acestei întâlniri istorice s-au materializat un an mai târziu prin cele două slujbe liturgice, memorabile, oficiate în aceeași zi, de către cei doi episcopi, cel din Răsărit și cel din Apus.

La 7 decembrie 1965, Cardinalul Jan Willebrands a citit episcopilor de la Vatican al II-lea declarația Papei Paul al VI-lea, ridicând anatema (excomunicarea) pe care trimisul Papei Leon al IX-lea a impus-o în anul 1054 patriarhului ecumenic de Constantinopol, Mihail Cerularius. În aceeași zi de 7 decembrie 1965 în catedrala patriarhală a Sfântului Gheorghe din Constantinopol, sinodul Patriarhiei Ecumenice a “ridicat” la rândul său, anatemele impuse ambasadurilor papale în 1054 de către patriarhul Mihail Cerularius și de către sinodul patriarhal din Constantinopol. Acest act istoric avea să marcheze un nou început în dialogul

⁴ Bartholomew, Ecumenical Patriarch, *Encountering the Mystery*, Doubleday, NY, 2008, p. vii.

⁵ *Tripleta*: Informare – Formare – Transformare, pornește de la premiza că biserica astăzi se găsește în contextul unei societăți pluraliste unde diversitatea religioasă este o constantă fundamentală. De asemenea dialogul în acest context obligă la o nouă abordare, o nouă înțelegere asupra misiunii creștine în societatea contemporană – David Lokhead, *The Dialogical Imperative, A Christian Reflection on Interfaith Encounter*, Orbis Books, Maryknoll NY, 1988, p. 2.

⁶ Kriton Giorgiades, *Patriarhia Ecumenica, Volumul Omagial aparut la cea de a douăzecea aniversare a patriarhatului lui Athenagoras I*, Atena, 1968, p. 17.

ecumenic și în cultura dialogului în general. O nouă paradigmă de comunicare s-a așezat între cele două mari tradiții creștine. Întâi prin limbajul semnelor și a simbolurilor, care se cereau să fie descifrate și interpretate, apoi au urmat declarații și angajamente care, din păcate, mai așteaptă încă, să-și găsească drumul către viață și realitate.

Simbol și semnificație în spațiul celor două Liturghii

Acest pas istoric s-a făcut la inițiativa patriarhului ecumenic Athenagoras I. El obișnuia să spună adesea: „anii (luptelor) *dogmatice au trecut*”,⁷ iar gestul simbolic al celor două liturghii se înscrie în aceeași direcție, marcând restaurarea relațiilor canonice dintre cele două tradiții creștine.⁸ Nici Athenagoras I și nici Papa Paul VI nu au avut naivitatea să creadă că simpla ridicare a excomunicărilor va rezolva problema unității. Amândoi înțelegeau că acest drum va fi foarte greu și foarte lung. Cu toate acestea, cele două liturghii săvârșite de cei doi ierarhi în data de 7 decembrie 1965 demonstrează altceva: spiritul profetic și puterea simbolului a trecut mult înaintea dogmelor și a teologiilor existente în cele două tradiții. Cu o clarviziune și o anticipare, greu de înțeles, patriarhul ecumenic al Constantinopolului a luptat în generația lui pentru dialogul interconfesional și pentru unitatea tuturor creștinilor. Lupta cea mai grea a fost cu propriile structuri bisericești, cu dogmele încremenite în istorie, lipsite de libertate și de duh. "Trăim într-o nouă eră. Să lăsăm la o parte trecutul și să lăsăm problemele teologice care ne despart în seama experților, pentru noi, din acest moment, să dorim mereu să fim uniți prin dragostea lui Hristos".⁹

Athenagoras I, a fost un adevărat profet al iubirii, un mare deschizător de drumuri pentru cultura dialogului. A înțeles mai bine ca oricare altul din generația lui, că Biserica trebuie să se elibereze din acest „păienjenis” al polemicilor teologice și să fie purtătoarea mesajului iubirii și al unității creștine. „Suntem chemați” spunea patriarhul, „să ne eliberăm din plasele polemicelor și controverselor teologice, să ajutăm teologia să dobândească un spirit de cercetare prin care să poată prezenta adevărul cu dragoste și răbdare. Creștinismul are astăzi nevoie de o teologie a reconcilierii”.¹⁰

Cu multă smerenie și înțelepciune, patriarhul a construit acest pod de comunicare cu Biserica Romei, mai ales în contextul în care romano-catolicii se aflau la rândul lor la joncțiunea istorică a unui eveniment eclesial, unic în viața Bisericii lor, și anume Consiliul Vatican II. Dacă de partea lui, patriarhul Athenagoras s-a confruntat cu multă suspiciune și reticență, unii dintre episcopii lui, devenindu-i cei mai înverșunați critici, datorită acestor inițiative de dialog și comuniune. Papa Paul VI nu a întâmpinat asemenea dificultăți, consiliul Vatican II oferindu-i acestuia, contextul și climatul optim pentru promovarea dialogului cu Biserica Ortodoxă și cu celelalte confesiuni creștine.

De unde venea inepuizabila resursa de iubire și dorința nestrămutată de unitate a patriarhului? Tânăr călugăr în perioada 1910-1918, Athenagoras a fost directorul unei școli creștine din Monastir, (Iugoslavia de azi). În această perioadă monahul grec a prins pe rând invazia bulgarilor, a sârbilor, a turcilor și a francezilor. Zdruncinați de război, de boli și lipsuri

⁷ “*The age of dogma has passed*” (Aparut în Akropolis, din 29 June 1963).

⁸ Atât Papa Paul VI cât și Patriarhul Athenagoras erau convinși că întâlnirea de la Ierusalim, precum și cele două liturghii (cea din Istanbul și cea din Roma din 7 decembrie 1965) nu rezolva problema unității dar amândoi au manifestat un profund sentiment profetic – un gest simbolic care a deschis și a restaurat relațiile canonice dintre cele două Biserici – Theodore Thalassinos, “The Goyan,” Winter 1968, citat în Macris, Priest G.P., *The Orthodox Church and the Ecumenical Movement During the Period 1920-1969* (Seattle, WA: St. Nectarios Press, 1986, p137).

⁹ *Catholikos* No 1373 din 22 ianuarie 1964, Cuvântarea ținută de patriarhul Athenagoras I la întâlnirea cu patriarhul Melkit, Maximus IV.

¹⁰ *Ethnos*, Atena din 13 octombrie, 1967. Cuvântare susținută la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Belgrad în 12 octombrie, 1967.

inimaginabile, oamenii aveau nevoie de iubire. Athenagoras slujea din casă în casă, în timpul epidemiei de tifos, a slujit germanilor, astriecilor, francezilor, turcilor și bulgarilor, fără deosebire, împărtaşind tuturor din dragostea lui Hrsistos. Lecțiile mari pe care le-a învățat acolo le regăsim în cuvintele următoare:

„Am fost profund impresionat de dragostea de care oamenii simpli sunt capabili, de dialogul cu ei, era prima mea întâlnire cu creștinii din biserica vestului. Din această experiență a privirii „față către față” și din această înțelegere a celuilalt, mi-am dezvoltat o filosofie practică de viață: să iubesc comunicarea cu oamenii, tot așa cum am iubit oamenii însuși, ca persoane unice, pentru că în fiecare om îl văd pe Dumnezeu, înțelegând de fapt că în spatele miracolului existenței umane este Dumnezeu însuși”.¹¹

Ca episcop de Corfu pentru opt ani, apoi ca arhiepiscop al Americii de nord și de sud (1931-1948) și mai ales ca patriarh ecumenic de Constantinopol începând cu 1948, Athenagoras I a cultivat mereu această dragoste față de toți și dialogul cu toți creștinii, indiferent de confesiune. În încheierea acestui segment redăm o parte din declarația comună pe care cei doi capi ai Bisericii, Athenagoras I și papa Ioan VI, au rostit-o cu ocazia ridicării anatemei din anul 1054 d.Hr.:

„Papa Paul al VI-lea și Patriarhul Athenagoras I, împreună cu sinodul său, sunt deopotrivă conștienți de faptul că acest gest (simbolic), exprimând îndreptarea și iertarea reciprocă, nu poate fi suficient pentru a pune capăt străvechilor diferențe instalate pe parcursul mileniului doi al creștinismului, și până în istoria recentă. Doar prin acțiunea Duhului Sfânt, vor fi depășite, prin purificarea inimilor, prin pocăința față de greșelile făcute în cursul istoriei și printr-o dorință practică de a ajunge la o înțelegere și exprimare comună a credinței apostolice, fapt de care ne facem deopotrivă responsabili”. Cu toate acestea, în realizarea acestei acțiuni simbolice, ei speră că vor fi primiți înaintea lui Dumnezeu, care este grabnic la iertare, mai ales atunci când ne iertăm și noi unii pe alții, și că acest gest (simbolic) va fi apreciat de întreaga lume creștină ... ca expresie a dorinței reciproce, sincere pentru reconciliere și ... într-un spirit de încredere, respect și caritate reciprocă, dialogul între aceștia îi va conduce să trăiască din nou ... în deplină comuniune a credinței, a armoniei frățești și a vieții sacramentale, așa cum au trăit între ei în primul mileniu de viață a Bisericii”.¹²

Athenagoras I a fost cu adevărat un patriarh cu duh profetic care a vorbit mereu de o „altă cale”, de calea iubirii, pe care a demonstrat-o practic. La un an după ce Athenagoras I și Paul al VI-lea s-au întâlnit la Ierusalim, anatemele au fost ridicate, marcând pentru totdeauna începutul acestui „dialog al iubirii”.¹³ În 1967, Paul al VI-lea a vizitat Istanbulul și, ca semn al penitentei, s-a rugat în Hagia Sofia, exact în locul în care cardinalul catolic rostise excomunicarea patriarhului ecumenic în numele Episcopului Romei din 1054. Mai târziu în Fanar, Athenagoras I la salutat pe papa Paul VI ca pe "sfântul succesor al lui Petru", iar într-un mesaj din 1971, Athenagoras face declarația că îl considera pe episcopul Romei ca fiind "fratele mai mare, ambasadorul și arhitectul eminent al păcii, iubirii și unității creștinilor".¹⁴ În momentul în care papa Paul VI primește acest mesaj, îngenunchează și îmbrățișează picioarele mitropolitului care tocmai îi aduse-se scrisoarea din partea patriarhului.¹⁵

Acestea și multe altele au fost gesturile simbol, gesturi cu semnificație profetică, care trebuiau descifrate și interpretate corect și care adesea au fost prost înțelese și greșit

¹¹ Demetrios Tsakonas, *A Man Sent by God: The Life of Patriarch Athenagoras of Constantinople*, Brookline, MA: Holy Cross Press, 1977, p. 13.

¹² Edward J. Stormon, *Towards the Healing of Schism: The Sees of Rome and Constantinople* (Mahwah, NJ: Paulist Press, 1987), p. 128.

¹³ Olivier Clément, *You Are Peter: An Orthodox Theologian's Reflection on the Papal Primacy*, trans. M.S. Laird (Hyde Park, NY: New City Press, 2003), p.83.

¹⁴ Clément, *You are Peter...*, p 83.

¹⁵ *Idem.*

interpretate, din lipsă de smerenie și de sinceritate. Din lipsă de Duh și de clarviziune. Cei doi episcopi, cel din Răsărit și cel din Apus, înțelegeau deopotrivă vremurile și timpul, amândoi priveau ca pe o mare datorie și responsabilitate, a face totul pentru că acest deziderat să se poată împlini. Pentru ei aceasta era o chemare sfântă pusă în inima lor din partea lui Dumnezeu. Ca episcopi ai Bisericilor lor, ei au deschis drumul pentru dialog și unitate, un drum al încrederii și al iubirii.

Simbol și semnificație în teologia reconcilierii

Biserica se mișcă însă încet, iar dialogul ecumenic este de aceea un proces lent. Acest proces implica corecții de ambele părți, edificarea relațiilor de ambele părți, dar mai ales nevoia unei teologii a reconcilierii, care să ajute la vindecarea amintirilor dintr-un trecut întunecat. Complexitatea acestor implicații a fost foarte bine înțeleasă, de la bun început, de patriarhul Athenagoras.

Visul lui Athenagoras I s-a materializat, în parte, odată cu pontificatul lui Ioan Paul II, (Karol Jozef Wojtyła, 1920-2005). Ioan Paul II a trăit și a promovat plenar aceasta teologie a reconcilierii. Una din cele mai importante enciclice ale pontifului roman a fost cea referitoare la unitatea creștină: „*Ut Unum Sint*”.¹⁶ În acest capitol vom analiza câteva din gesturile simbolice făcute de Papa Ioan Paul al II-lea, marele campion al acestei teologii a reconcilierii. Ioan Paul II a întreprins în decursul pontificatului său (1978 – 2005) peste o sută de inițiative de reconciliere, în care și-a cerut iertare în numele Bisericii romano-catolice și a credincioșilor din această biserică. Aceste gesturi simbolice au fost îndreptate fie spre comunitatea evreiască, ortodoxă, protestantă, sau spre alte comunități etnice sau religioase. Viața pontifului roman a fost animată în permanență de aceasta hermeneutică a reconcilierii.

"De aceea", spunea Ioan Paul II, „este potrivit că, pe măsură ce se apropie sfârșitul celui de-al doilea mileniu al creștinismului, biserica trebuie să fie mai conștientă de păcătoșenia copiilor ei, reamintindu-și toate acele vremuri din istorie când s-au îndepărtat de darul Duhului lui Hristos și de Evanghelia Lui, acele situații când, în loc să ofere lumii o mărturie a unei vieți inspirată de valorile credinței, s-au complăcut, mai degrabă, într-un stil de viață, contrare mărturiei creștine, fapt care a generat multe conflicte și scandaluri”.¹⁷

Poate cel mai important gest profetic și simbolic din întreg pontificatul papei Ioan Paul II a avut loc în anul jubiliar 2000, când papa a călătorit la Ierusalim, unde s-a oprit la zidul de vest a vechii cetăți, la „zidul plângerii” unde a făcut o rugăciune de penitență, cerând iertare poporului evreu pentru crimele făcute de creștini împotriva evreilor.¹⁸ În 26 martie 2000 papa Ioan Paul II a pus această rugăciune scrisă și semnată, în străvechiul zid al plângerii. În această rugăciune episcopul Romei cere iertare poporului evreu în numele creștinilor care au cauzat multe suferințe poporului ales a lui Dumnezeu:

„Dumnezeul părinților noștri, Tu ai ales pe Avraam și pe urmașii săi pentru a duce numele Tău tuturor popoarelor, suntem astăzi profund întristați de comportamentul celor care, în cursul istoriei, au făcut ca acești copii ai Tăi să sufere, și cerând acum iertare, dorim să ne

¹⁶ *Ut Unum Sint – Ca ei sa fie una* – titlul dat enciclicei emisa de papa Ioan Paul II cu privire la unitatea creștină și la dialogul ecumenic, 25 mai, 1995.

¹⁷ *Tertio Millennia Adveniente*, Vatican City, Rome, 1994, Paragraful nr. 33.

¹⁸ Christopher Bellitto Conference at Vilanova University, April 3, at 1:00 p.m. for the Pope John Paul II Legacy Lecture featuring Christopher M. Bellitto, PhD, chair and associate professor of history, Kean University. Dr. Bellitto's talk is titled "John Paul II's Apologies: The Church Examines Her Conscience." <https://www.youtube.com/watch?v=E-gsLbX7-zY>, accesat noiembrie 31, 2017.

angajăm într-o înfrățire sinceră și autentică cu poporul Tău de legământ ".¹⁹ Prin acest gest simbolic, papa a continuat tradiția închinătorilor evrei care de-a lungul generațiilor și secolelor s-au rugat la acest zid al plângerii, așteptând reconcilierea. Unul din membrii cabinetului israelian, Rabbi Michael Melchior, care a găzduit vizita Papei, a declarat că a fost "foarte mișcat" de gestul Înaltului Pontif. Iată mărturia lui apărută în presa vremii:

"Papa Ioan Paul al II-lea s-a apropiat de Zidul de Vest cu o rugăciune scrisă prin care a recunoscut legătura neîntreruptă dintre poporul evreu și Dumnezeu. Mai mult, el a cerut iertare lui Dumnezeu pentru suferințele provocate de creștini asupra poporului ales a lui Dumnezeu. A fost un moment extraordinar. Când papa a atins Zidul de Vest, eu mă aflam în spatele lui, am simțit că se va întâmpla ceva neașteptat. Când l-am însoțit pe Papă la podium, percepția mea era că pontiful era ca și cum ar fi fost magnetizat de puterea Zidului de Vest. Când a atins Zidul, am simțit că Zidul se mișca parcă în direcția pontifului și venea să-l atingă. Pentru Melchior, acesta a fost un moment seminal în relațiile dintre evrei și creștini: „Era ca și cum o ușă, închisă pentru atâtea secole, începuse să se deschidă spre reconciliere și pace între creștini și evrei. M-am gândit că de multe ori alte uși au fost deschise, de-a lungul secolelor, de către evreii care se confruntau cu mari pericole și suferinți. Cu câteva minute mai devreme, când am vorbit cu pontiful roman în numele guvernului israelian, i-am amintit că "mii de ani, secole de istorie, privesc acum în jos, privesc către noi... de pe cel mai înalt munte."²⁰

Papa Ioan Paul II a cultivat mereu acest spirit de reconciliere, de cerere a iertării, prin exemplul personal. Întâlnirile periodice care aveau loc cu ocazia adunărilor inter-religioase, ecumenice erau tot atâtea ocazii în care viziunea pontifului roman se făcea auzită cu privire la reconciliere și la unitate. Redam mai jos un comunicat făcut la marea întâlnire de la Assisi din 1986:

"Când studiem istoria altor tradiții religioase, precum și tradiția noastră, trebuie să mărturisim că multe lucruri au fost greșite în trecut, trebuie să recunoaștem și să mărturisim aceste greșeli, trebuie să ne exprimăm regretul și să condamnăm ceea ce merită condamnat, trebuie să ne angajăm noi înșine să încercăm să facem tot ce stă în puterea noastră, astfel încât aceste acțiuni să nu se mai repete. Astfel de măsuri reprezintă pași care pot favoriza procesul de înțelegere și de reconciliere (trebuie să ne asigurăm că am învățat bine lecția și ca nu vom mai face din nou aceste greșeli)."²¹

De-a lungul pontificatului său, papa Ioan Paul II a avut nenumărate asemenea gesturi simbolice care au dovedit un profund accent profetic, în anticiparea unității creștine și mai ales nevoia de reconciliere ca o condiție obligatorie în vederea atingerii acestui deziderat. Enumerăm în textul nostru doar câteva din acestea:²²

În 1980 Papa Ioan Paul al II-lea în cursul unei vizite făcute în Germania, a re-deschis cazul reformatorului Martin Luther afirmând că: "*Martin Luther aparține tezaurului creștin comun*".

În cadrul unui congres internațional organizat în amintirea lui Ian Huss, care a avut loc la Praga în 17 decembrie 1999, Papa Ioan Paul al II-lea a recunoscut curajul moral a lui Jan Huss, reabilitându-l prin exprimarea regretului față de nedreptatea pe care biserica i-a făcut-o

¹⁹ Rugăciunea a fost datată 26 martie, 2000 și semnată Joannes Paulus II. Acest document a fost luat din zid de un purtător de cuvânt al guvernului și pusă în arhivele memorialului Holocaustului, Yad Vashem, în memoria celor șase milioane de evrei uciși de naziști.

²⁰ Rabbi Michael Melchior, articol apărut în L'Osservatore Romano, March 22, 2000, (ziarul oficial al Vaticanului).

²¹ Christopher Bellitto, Conferința de la Villanova University, Villanova, PA susținută în 3 aprilie, 2013, Profesor Bellitto citează întâlnirea inter-religioasă de la Assisi, 1986 (<https://www.youtube.com/watch?v=E-gsLbX7-zY>).

²² Daniel Zikeli, *Conferința Centrului Sfinții Petru și Andrei*, București, 2017 – exemplele au fost preluate din textul conferinței prezentate cu ocazia sărbătoririi a 500 de ani de la Reforma Protestantă.

în 1415, condamnându-l la arderea pe rug. “Cel care în trecut a fost un subiect pentru controverse și disensiuni, a devenit azi focusul pentru dialog și comuniune între toți creștinii” a spus pontiful roman.

De asemenea în anul jubiliar 2000, Papa Ioan Paul al II-lea și-a cerut iertare pentru suferința provocată luteranilor de către Biserica romano-catolică medievală, în cadrul Sinodului Bisericilor Evanghelice, luteranii, la rândul lor au urmat exemplul episcopului Romei, făcând același gest de reconciliere, cerându-și iertare Bisericii Catolice, precum și altor comunități creștine²³ pentru erorile săvârșite de ei în istorie. În același spirit, succesorul lui Ioan Paul II, papa Benedict XVI în timpul unei vizite făcute la Mănăstirea din Erfurt în Germania în 2011, s-a întâlnit cu conducătorii bisericii evanghelice luterane și în prezența acestora a recunoscut ca: “*Martin Luther a fost un adevărat căutător al lui Dumnezeu și un învățător al Bisericii*”. În aceeași direcție a reconcilierii și a dialogului se înscrie și: *Declarația Comună dintre Catolici și Protestanți*: “Mântuirea, justificarea are loc numai prin credința în lucrarea săvârșită de jertfa Domnului Isus Hristos” act istoric considerat de Papa Ioan Paul II ca fiind o mare piatră de hotar în procesul dialogului ecumenic.²⁴

Gesturile simbolice, cu profunde semnificații profetice au anticipat cu mult înainte declarațiile teologice, care au urmat. Cu referință la relația dintre catolici și luterani este important să reținem faptul că Biserica romano-catolică din evul mediu nu este aceeași cu Biserica romano-catolică de azi, cea de după Consiliul Vatican II; în aceeași măsură în care nici luteranii de astăzi nu mai sunt de loc aceeași, cu luteranii din secolul XVI. Dialogul ecumenic a cultivat de-a lungul timpului respectul, înțelegerea și mai ales iubirea între cele două tradiții.²⁵

Simbol și semnificație la 500 de ani după Reforma Protestantă

Anul 2017 marchează 500 de ani de la Reformă și 50 de ani de la dialogul dintre catolici și luterani. În ultimii 50 de ani cele două tradiții creștine au schimbat maniera de comunicare, încercând să sublinieze mai ales ceea ce au în comun cele două Biserici. Acum 500 de ani Reforma a dorit să aducă înnoire în sânul Bisericii, acest deziderat a eșuat, aducând în schimb schismă și scindare, urmată de nesfârșite războaie confesionale. În acest proces s-au făcut greșeli enorme de ambele părți. În fața acestor erori care s-au produs trebuie aplicată teologia reconcilierii, a pocăinței. Totdeauna în contextul pocăinței este speranță. Un miracol istoric s-a produs la începutul anului jubiliar (31 octombrie 2016 – 31 octombrie 2017) și anume, faptul că aceasta comemorare a Reformei Protestante a putut începe ca o comemorare comună, între catolici și luterani. Cele două confesiuni se aflau, pentru prima dată, pe un drum luminos, plin de speranță.

Cardinalul Kurt Koch, președintele Consiliului Pontifical pentru unitate creștină, a vizitat România în decembrie 2013. Într-un interviu acordat cu această ocazie a vorbit despre ceea ce catolicii au de învățat de la Martin Luther. El spunea: “pentru Martin Luther dorința de a-L cunoaște pe Dumnezeu și caracterul Lui a fost mereu în centrul existenței sale. Luther a redescoperit existența unui Dumnezeu, Cel bun și milos. Pe lângă această pasiune pentru cunoașterea lui Dumnezeu, ceea ce catolicii mai pot învăța de la Martin Luther este “cristo-centrismul”,²⁶ centralitatea jertfei lui Isus Hristos și harul Său mântuitor. Dialogul dintre catolici și luterani dorește să ajungă la o nouă înțelegere și la o nouă declarație în ceea ce

²³ Jack Arnold, The Anabaptists – on line article (Vezi abuzul și persecuția pe care deopotrivă luteranii, calvinii și catolicii au impus-o anabatistilor (un grup de creștini radicali – care doreau să ducă Reforma până la capăt) http://thirdmill.org/newfiles/jac_arnold/ch.arnold.rmt.10.html.

²⁴ Declarația comună despre Justificarea prin Credința în Isus Hristos, 31 octombrie 1999, Augsburg Germany.

²⁵ Daniel Zikeli, *Conferința Jubiliară 500 de ani de la Reforma Protestantă*, București, 2017.

²⁶ Bradley Nassif, *Ortodoxie și Evangheliism*, Editura Casa Cartii, Oradea, 2015, p. 66.

privește biserica, euharistia și slujirea creștină”.²⁷ Cardinalul Kurt Koch a ținut de asemenea, o cuvântare istorică la Consiliul Mondial al Luteranilor unde a felicitat comisia mixtă care a formulat documentul: “*De la Conflict la Comuniune*” acest document spunea cardinalul, stă astăzi la baza dialogului dintre catolici și protestanți.²⁸

După Vatican II Biserica Romano-Catolică a cultivat o mare deschidere pentru dialog, atât cu protestanții, cât și cu ortodocșii. Trebuie să menționăm că cel care a deschis drumul spre un dialog nou între ortodoxie și catolicism a fost papa Ioan Paul II, primul suveran pontif care a vizitat România - o țară majoritar ortodoxă (7-9 mai 1999). Printre declarațiile memorabile rostite de papa Ioan Paul II a fost și aceasta: “*am venit în România să admir chipul Domnului Isus Hristos din Biserica voastră.*”²⁹ Din nou observăm gestul profetic și limbajul simbolic ce se ridică deasupra diferențelor dogmatice ale cele două tradiții.

La celebrarea împreună a celor 500 de ani de la Reforma Protestantă, gesturile simbolice și semnificația lor nu au lipsit. Ceremonia de comemorare a început în 31 octombrie 2016 într-o țară protestantă, Suedia. Pentru prima dată în istoria Reformei un papă catolic participa la sărbătoarea Reformei împreună cu creștinii luteranii. De la aeroport, Papa Francis s-a dus la Catedrala Luterană din Lund pentru o slujbă de rugăciune împreună cu reprezentanții Bisericii Evanghelice Luterane și cu reprezentanții ai casei regale.

Semnificația profetică a gestului s-a pus în evidență mai ales în cuvântarea pe care a ținut-o aici: “*catolicii și luteranii trebuie să pornească întotdeauna de la perspectiva unității și nu de la perspectiva dezbinării, pentru a întări ceea ce au în comun, chiar dacă diferențele sunt mult mai ușor de văzut și de trăit, catolicii și protestanții trebuie să dea împreună mărturie despre îndurarea lui Dumnezeu prin propovăduirea lor și mai ales prin slujirea lor în lume*”. De unde venea această claritate în exprimare și acest curaj din afirmațiile episcopului Romei ?

Cu un an mai devreme, Papa Francis a vizitat Biserica Evanghelică Luterană din Roma. Aici a participat la Liturgia Cuvântului, iar la încheierea slujbei, cu simplitate și modestie, a dăruit comunității un potir, rostind cuvintele: “*acesta este obiectivul spre care ne îndreptăm cu toții*”.³⁰

Gestul simbolic al papei Francis ne amintește de începutul acestui articol când, în 1964, la Ierusalim, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului, Athenagoras I a rostit, aproximativ, aceleași cuvinte. La întâlnirea istorică avută cu Papa Paul VI, acesta spunea: “*Fie ca întâlnirea noastră să reprezinte răsăritul mult așteptat al unei zile sfinte, în care generațiile care vor urma să ajungă până la celebrarea comuniunii euharistice din același potir, în dragoste, în pace și în unitate, slăvind astfel pe Domnul și Mântuitorul tuturor*”.³¹

Concluzii

Olivier Clement a avut șansa să îl cunoască pe Patriarhul ecumenic Athenagoras I. Din bucuria întrevederilor lor și din comuniunea ce s-a stabilit între ei s-a născut cartea intitulată: “Dialoguri cu Patriarhul Athenagoras”. Prezentăm la final un scurt citat din acest volum, de fapt un gând care lasă loc pentru reflecție pentru acea hermeneutică a iubirii. Această atitudine

²⁷ Cardinal Kurt Koch, Interview: Reflections on the meaning of Reformation for the Catholic Church: “Martin Luther would have found his own Council in Vatican II” (<https://onepeterfive.com/cardinal-koch-martin-luther-found-council-vatican-ii/>). Accesat decembrie 1, 2017.

²⁸ Adresa Cardinalului Kurt Koch la Consiliul Federației Mondiale a Luteranilor, Geneva, 17 iunie, 2013 – acest document a fost editat de Comisia pentru Unitate Catolică – Luterană.

²⁹ Magisteriul Ioan Paul II, Discursuri și Omilii cu ocazia vizitei în România, Editura Presa Buna, Iași, 2009.

³⁰ Biserica Evanghelică Luterană din Roma a fost vizitată de ultimii trei episcopi ai Romei, de Papa Ioan Paul II, de Papa Benedict XVI și acum de actualul Papa Francis (https://www.youtube.com/watch?v=o_oCWoxpFQ0).

³¹ Kriton Giorgiades, Patriarhia Ecumenică, Volumul Omagial apărut la cea de a douăzecea aniversare a patriarhatului lui Athenagoras I, Atena, 1968, p 17.

merge mână în mână cu duhul clarvăzător, profetic, fapt incontestabil care a definit întreaga viața a patriarhului ecumenic:

Olivier Clement: Unirea care este datorie, vi se pare acum o posibilitate istorică sau o minune ce se va produce la sfârșitul veacurilor?

Patriarhul Athenagoras: Unirea va fi o minune, dar o minune în istorie. În rest, după Cinzecime, suntem la sfârșitul veacurilor...Știți, în fiecare noapte, uneori la miezul nopții, alteori la patru dimineața, cobor în grădină și merg în pronaosul bisericii. Aprind două lumânări în fața icoanei Maicii Domnului și mă rog pentru unire. Când va avea loc? Întrebat asupra sfârșitului lumii, Hristos își mărturisește neștiință de om; singur Tatăl, spune El, cunoaște timpul și clipa. La fel și cu unirea. Viitorul este în mâinile lui Dumnezeu. Voile Domnului se odihnesc în veșnicie. Ele intră în timp doar atunci când timpul este copt, când se oferă. Am văzut deja mulțime de minuni. S-au întâmplat atâtea lucruri imposibile!...întâlnirea de la Ierusalim, un papă la Constantinopol, călătoria mea la Roma...Unirea va veni. Va fi o minune. O nouă minune în istorie. Când? Nu putem ști. Dar trebuie să ne pregătim pentru ea. Căci o minune este ca Dumnezeu – mereu iminentă”.³²

Ființa umană trăiește permanent sub semnul acestei iminente așteptări eshatologice pe care nu o poate defini, tocmai pentru că trebuie să se lase definit de ea. De la descoperirea lui Dumnezeu Cel viu și lucrător în noi, dar și în celălalt, la smerenia celui care face penitență pentru sine, dar face și pentru celălalt, aceasta hermeneutică a iertării, ne reasează pe “*o cale nespus mai bună*”.³³ Pe această cale îl întâlnim pe celălalt, iar în el ne regăsim pe noi. Succesorul lui Athenagoras obișnuia să spună adesea: “*to be myself, I need you, If we don't look one another in the eye, we are not truly human*”.³⁴

Folosind metafora din pericopa Evangheliei Sfântului Luca capitolul 24, înțelegem că acest drum al Emausului este drumul celor doi, care se afla mereu în așteptarea celui de-Al Treilea. Drumul Emausului este o cale a dialogului și a iubirii, o cale nespus mai bună. Un drum în care doar Hristos deschide Cartea, deschide mintea, deschide inima și, mai ales, o aprinde. Apoi aceste inimi devin ruguri aprinse, pentru că li s-a frânt din aceiași Pâine și pentru ca au băut din același Potir... pentru că Hristos le-a tâlcut semnele, iar ei au înțeles... Oare cât va mai fi din acest drum, când vom înțelege și noi semnele acestei pâini și chemarea acestui potir ?

“*Când se face seara, ziceți: Mâine va fi timp frumos, pentru că e cerul roșu.Iar dimineața ziceți: Astăzi va fi furtună, pentru că cerul este rosu-posomorat... fata cerului știți s-o deosebiți, dar semnele vremilor nu le puteți deosebi?*” (Evanghelia după Matei 16:2–3).

BIBLIOGRAPHY

Bartholomew, Ecumenical Patriarch, *Encountering the Mystery*, Doubleday Press, New York, 2008

Badilita Cristian, *Pe Viu Despre Parintii Bisericii*, Humanitas, Bucuresti, 2003

Clement, Olivier, *Dialogues avec le Patriarch Athenagoras*, Fayard Press, Paris, 1969

Clement, Olivier, *Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, Editura Deisis, Sibiu, 1997

Clement, Olivier, *Viitorul Bisericii*, Editura Patmos, Cluj Napoca, 2014

Eco, Umberto, Cardinal Martini, *Belief or Nonbelief*, Helios Press, NY, 2012

³² Olivier Clement, *Dialogues avec le Patriarch Athenagoras*, Fayard Press, Paris, 1969, pp. 307-308.

³³ 1Corinteni 13:31: Umblati dar dupa darurile cele mai bune. Si va voi arata o cale nespus mai bună.

³⁴ Bartholomew, Ecumenical Patriarch, *Encountering the Mystery*, Doubleday Publishing, NY, 2008, p vii.

- Greenman, Jeffrey; Kalantzis George, *Life in the Spirit*, IVP Press, Downers Grove, IL, 2010
- Giorgiades, Kriton, *Patriarhia Ecumenica*, Orthodox Press, Atena, 1968
- Kasper, Walter, Cardinal, *The Petrine Ministry*, Catholics and Orthodox in Dialogue, Newman Press, Mahwah NJ, 2006
- Lokhhead, David, *The Dialogical Imperative*, Orbis Books, Maryknoll NY, 1988
- Meyendorff, John, *Vision of Unity*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1987
- Meyendorff, John, Tobias Rober, *Salvation in Christ, A Lutheran – Orthodox Dialogue*, Augsburg Press, Minneapolis MN, 1992
- Noll A Mark, James Turner, *The Future of Christian Learning*, An Evangelical and Catholic Dialogue, Brazos Press, Grand rapids, MI, 2008
- Nassif, Bradley, Horton, Michael, et. *Ortodoxie si Evanghelism*, Casa Cartii, Oradea, 2008
- Neuhaus, Richard, *The Second One Thousand Years*, Eerdmans Publ., Grand Rapids, MI, 2001
- Papaioannou, George, *From Mars Hill to Manhattan: The Greek Orthodox Archdiocese under Patriarch Athenagoras I*, Light & Life Publishing, Minneapolis, MN, 1976
- Patuleanu, Constantin, *Teologia Ecumenica*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2006
- Swidler, Leonard, Khalid Duran, et. *Triolog*, Presa Universitara Clujana, Cluj, 2013
- Sigrist, Seraphim, *A Life Together*, Paraclete Press, Brewster, MA, 2011
- Stormon, Edward J. *Towards the Healing of Schism: The Sees of Rome and Constantinople*, Paulist Press, Mahwah NJ, 1987
- Tsakonas, Demetrios, *A Man Sent by God: The Life of Patriarch Athenagoras of Constantinople*, Holy Cross Press, Brookline, MA, 1977
- Velimirovici Nicolae, *Mai presus de Rasarit si Apus*, Editura Predania, Bucuresti, 2008
- Zielinsky, Vladimir, *Dincolo de Ecumenism*, Editura Anastasia, Bucuresti, 1998